

kijkwijzer onderwijsinhouden, didactische werkvormen en klassenmanagement

De leraar:

- overziet de leerlijnen die aan de methoden ten grondslag liggen
- bevordert de samenhang tussen de onderwijsinhouden
- bevordert dat leerlingen de onderwijsinhouden als zinvol en betekenisvol ervaren
- daagt leerlingen uit zichzelf doelen te stellen en daar gericht aan te werken
- bevordert dat leerlingen zelfstandig nieuwe situaties en materialen verkennen
- bevordert dat alle leerlingen in eigen tempo en via een voor hen passende leerroute aan de beheersing van voor hen geldende doelen werken
- bevordert dat leerlingen hun tijd zo goed mogelijk besteden aan leer- en ontwikkelingsactiviteiten (effectieve leertijd)
- stemt didactische werkvormen af op de behoeften van leerlingen
- zorgt ervoor dat de didactische werkvormen doelgericht zijn en voldoende uitdaging bevatten
- bevordert dat leerlingen een actief aandeel hebben in de keuze, planning en beoordeling van het werk of spel
- bespreekt het werk en het spel met leerlingen
- eemt oefentijd en feedback af op de behoeften van de leerlingen
- bevordert dat leerlingen reflecteren op hun eigen gedrag en hun leerprocessen
- bevordert dat leerlingen het geleerde toepassen in andere situaties

kijkwijzer instructievaardigheden

- De les is goed voorbereid door de leraar en ze volgt deze lesplanning
- De les en instructie beginnen op tijd, maar pas als alle leerlingen erbij zijn
- De leraar maakt de doelen duidelijk; hij verwoordt zijn (hoge) verwachtingen
- De uitleg is duidelijk en afgestemd op de interesses van de leerlingen
- De leraar houdt rekening met voorgaande leservaringen; hij sluit aan bij de voorkennis van leerlingen en activeert deze
- De leraar gebruikt kernbegrippen als kapstok voor de structurering van de les
- De les is stapsgewijs opgebouwd met verbanden (zoals oorzaak en gevolg; middel en doel) en concrete voorbeelden
- Het tempo van de les is afgestemd op de leerlingen
- De inhoud van de les is afgestemd op het niveau van de leerlingen
- De leraar brengt variatie aan in instructie en benut daarbij de leerlijn die aan de methode ten grondslag ligt
- De leraar houdt de leerlingen actief bij de les
- De instructie duurt niet te lang
- Tijdens het verwerken van de instructie wordt begeleiding gegeven
- De leraar stelt duidelijke kwaliteitseisen aan het werk
- Hij geeft precies aan wat de leerlingen moeten doen en waarom
- De leraar controleert of de nieuwe lesstof begrepen is
- Tijdens de instructie is er veel interactie met leerlingen
- De leraar geeft zoveel mogelijk alle leerlingen een beurt; hij stelt vragen die leerlingen kunnen beantwoorden
- Hij formuleert eerst de vraag/opdracht en geeft daarna pas de beurt
- De leerlingen weten wat ze moeten doen als ze klaar zijn met de opdracht

kijkwijzer afstemming van de opdrachten op de doelen en de onderwijsbehoeften van leerlingen

- De opdrachten voor de leerlingen zijn duidelijk en afgestemd op het te bereiken doel
- De opdrachten zijn afgestemd op wat ze kunnen en op hun interesses en sterke kanten
- De opdrachten zijn een vervolg op wat de leraar heeft uitgelegd
- De zelfstandig uit te voeren opdrachten zijn goed georganiseerd
- Er zijn geschreven richtlijnen en materialen voor de leerling aanwezig
- Er is afwisseling in didactische werkvormen
- De les wordt nauwelijks onderbroken
- De overgangen tussen lesactiviteiten verlopen gestructureerd en vlot
- De leraar hanteert doelgericht verschillende groeperingsvormen

kijkwijzer individuele verwerking en lesverloop

De leraar:

- loopt tijdens de verwerking door de groep
- houdt het contact met individuele leerlingen zo kort mogelijk
- laat leerlingen elkaar helpen
- verdeelt de lesactiviteit in overzichtelijke blokken
- praat zacht tegen leerlingen, zodat de andere leerlingen er niet door worden afgeleid
- maakt gebruik van een dag/weektaak voor leerlingen
- geeft regelmatig een samenvatting of laat deze geven door een leerling
- laat leerlingen op elkaar reageren
- heeft een actieve luisterhouding, is positief en betrokken
- formuleert vragen/opdrachten die aansluiten bij de eigen ervaringen van leerlingen

kijkwijzer beurten geven, feedback en terugkoppeling

De leraar:

- zorgt ervoor dat alle leerlingen een beurt krijgen
- laat leerlingen zich voorbereiden op een beurt of een opdracht voor de klas
- geeft leerlingen de tijd om een antwoord te geven, hij is geduldig
- uit vertrouwen in de leerlingen met opmerkingen als “dit kunnen jullie vast wel” en “dit hebben we al eens gedaan en toen ging het top”
- legt bij de nabespreking van werk de nadruk op de dingen die goed gegaan zijn
- laat leerlingen weten dat hun werk wordt nagekeken
- geeft aan hoe zij het werk beoordeelt
- geeft snel feedback op resultaten of vragen
- geeft gerichte en concrete complimenten aan leerlingen, hij prijst leerlingen bij een goed antwoord en geeft geen negatieve feedback
- houdt de leervorderingen systematisch bij

kijkwijzer materiaal en ruimte, inrichting van het lokaal

- De materialen zijn aantrekkelijk en geschikt voor het te bereiken doel
- De materialen en hulpmiddelen liggen klaar
- Het materiaal is goed bereikbaar, kinderen weten het te vinden
- Er is voldoende materiaal aanwezig, ook in de hoeken
- De looproutes zijn goed georganiseerd; veel belopen delen blijven vrij
- De leraar gebruikt een aparte instructietafel
- De leraar kan de verschillende groepsactiviteiten goed overzien; hij kan alle leerlingen zien
- De leerlingen kunnen de leraar en het bord goed zien

kijkwijzer interactie met leerlingen en omgang met ongewenst gedrag

- Er heerst een rustige en plezierige werksfeer in de klas
- De leerlingen zijn met hun taak bezig; ze werken geconcentreerd aan de activiteiten
- De leerlingen zijn productief; er wordt veel lesstof verwerkt
- De leraar stimuleert samenwerking tussen leerlingen
- Leerlingen helpen elkaar/leggen elkaar uit
- De groepen storen elkaar niet
- De leraar interacteert met elke groep om het leerproces te stimuleren
- De leraar overziet regelmatig de klas, ze heeft regelmatig oogcontact met leerlingen
- Ze hanteert de gedragsregels consistent en ze is daarin voorspelbaar
- Ze geeft aan hoe leerlingen hun gedrag kunnen verbeteren
- Ze prijst en beloont het gewenste gedrag direct
- Ze stopt ongewenst gedrag direct
- Ze spreekt bij ongewenst gedrag de juiste leerling(en) aan

kijkwijzer heldere regels en afspraken over gedrag

De leraar geeft zijn concrete verwachtingen aan. Hij maakt met de leerlingen afspraken over:

- het binnenkomen en verlaten van de groep
- het gebruik van hoeken, kasten en andere materialen zoals puntenslijper en rekenmachine
- hulp vragen aan de leraar en de begeleiding tijdens het werken
- het inleveren van het werk
- wat te doen als het werk klaar is

kijkwijzer relatie: bevorderen dat alle leerlingen zich veilig en aanvaard voelen

De leraar:

- laat leerlingen merken dat hij beschikbaar is en dat hij naar hen luistert
- toont belangstelling voor schoolwerk, spel en culturele achtergrond van leerlingen
- bevordert dat leerlingen samenwerken en samenspelen en elkaar ondersteunen
- komt afspraken met leerlingen na
- neemt in woord en handelen stelling tegen seksisme, racisme, discriminatie en pesten
- bevordert in woord en handelen dat leerlingen elkaar respecteren en accepteren, ongeacht hun afkomst, geslacht, ontwikkelingsaspecten en culturele of maatschappelijke achtergrond
- gaat discreet om met vertrouwelijke informatie over leerlingen en hun thuissituatie
- houdt rekening met verschillen in behoefte aan veiligheid en acceptatie

kijkwijzer competentie: versterken van het zelfvertrouwen van alle leerlingen

De leraar:

- geeft positieve feedback op het werk en gedrag van leerlingen
- laat merken dat hij vertrouwen heeft in de mogelijkheden van alle leerlingen
- laat merken dat hij hoge maar realistische verwachtingen van de leerlingen heeft
- bevordert dat leerlingen successen aan zichzelf toeschrijven
- bevordert de sociale vaardigheden en weerbaarheid van leerlingen
- houdt rekening met verschillen in zelfvertrouwen van leerlingen

kijkwijzer autonomie: bevorderen van zelfstandigheid en het nemen van verantwoordelijkheid

- daagt leerlingen uit tot meedenken en meebeslissen
- geeft leerlingen ruimte om eigen opvattingen, ervaringen en ideeën in te brengen
- bevordert dat leerlingen elkaar ruimte bieden voor eigen inbreng
- leert leerlingen verantwoordelijk te zijn voor hun eigen gedrag
- leert leerlingen verantwoordelijkheid te dragen voor elkaar
- leert leerlingen zelfstandig problemen op te lossen
- houdt rekening met verschillen tussen leerlingen wat betreft zelfstandigheid en hun mogelijkheden tot het dragen van verantwoordelijkheid

kijkwijzer prijzen en belonen ¹

Het prijzen en belonen van gewenst gedrag is een krachtig middel om kinderen te motiveren. Er zijn verschillende manieren om een kind te belonen voor zijn gedrag, inzet of behaalde resultaat. Maar wat is nu 'goed belonen'? In onderstaande tabel staan verschillen tussen effectief en ineffectief belonen.

Effectieve beloning ...

1. wordt consequent en snel/direct op gewenst gedrag gegeven
2. specificeert concreet het bijzondere van hetgeen bereikt is
3. is geloofwaardig: het is spontaan, gevarieerd en passend bij het gedrag van de leerling
4. benoemt het bereiken van een bepaald resultaat (product) of de inzet (proces)
5. geeft leerlingen informatie over hun mogelijkheden en de waarde van hetgeen ze bereikt hebben
6. leidt ertoe dat leerlingen hun inzet en oplossingsmogelijkheden meer gaan waarderen
7. beschrijft vooral hetgeen de leerling bereikt heeft binnen zijn eigen ontwikkeling door te benadrukken wat nu gelukt is (vergelijkt de leerling met zichzelf)
8. is een blijk van waardering voor de inzet bij of het succes op een voor deze leerling moeilijke opdracht
9. schrijft succes toe aan inzet en capaciteiten, stelt dat vergelijkbaar succes zich in de toekomst weer zal voordoen
10. stimuleert interne attributies zodat leerlingen geloven dat ze de opdracht goed kunnen maken
11. richt de aandacht van leerlingen op hun werkhouding en intrinsieke motivatie voor het leren

Ineffectieve beloning ...

1. wordt willekeurig of inconsequent gegeven
2. bestaat uit globale positieve uitspraken
3. is ongeloofwaardig, omdat het zo algemeen is dat het voorgeprogrammeerd lijkt of niet-spontaan overkomt
4. beloont het 'aanwezig zijn/doen' zonder aandacht te besteden aan de inzet daarbij of het resultaat daarvan
5. bevat geen informatie of informeert de leerling alleen maar hoe deze zich verhoudt tot de andere leerlingen
6. leidt ertoe dat de leerling zich steeds vergelijkt met de andere leerlingen en zich competitief gaat opstellen
7. gebruikt vooral de vorderingen van de andere leerlingen als kader voor de beoordeling (vergelijkt de leerling met de andere leerlingen)
8. wordt gegeven omgeacht de inzet of de betekenis van het bereikte voor deze leerling
9. schrijft succes alleen toe aan capaciteiten of aan externe factoren, zoals een makkelijke taak of puur geluk
10. stimuleert externe attributies zodat leerlingen geloven dat de opdracht goed is gemaakt door factoren buiten hen zelf
11. richt de aandacht van leerlingen op de leraar als autoriteitsfiguur die weet wat goed voor hen is, waardoor ze de opdracht maken omdat het moet (extrinsieke motivatie)

¹ Good en Brophy (2003, p.132).

kijkwijzer feedback ²

Vormen van feedback

Persoonsgericht

Inspanningsgericht

Procesgericht

Resultaatgericht

Directe feedback

Uitgestelde feedback

Feedback met materiaal

Informatieve feedback

Feedback refererend aan de
moeilijkheidsgraad

Sociale feedback

Feedback met een gunst

Voorbeelden

“Dat kan jij goed”

“Jij hebt hard gewerkt aan die opdracht”

“Jij hebt het slim aangepakt; dat is een handige aanpak”

“Die som is goed en die fout”; “je hebt er 7 van de 10 goed”

Wordt onmiddellijk gegeven, direct na het antwoord of gedrag

Wordt pas later gegeven; “Vorige keer is me opgevallen dat ...”

Beloningssysteem met stickers, ‘krullen’ of een grafiek

“Hoe maak je ‘bed’ langer? Weet je nog wat we net met ‘pet’ hebben gedaan?”

“Dit is eigenlijk een opdracht voor de bovenbouw”

Non-verbaal (knipoog, glimlach, duim omhoog) of verbaal (een compliment)

Een spel mogen kiezen of iets leuks mogen doen

² Van Bokhorst & De Vries (2004, p.156-157) aangevuld met informatie van Ruijssenaars (2001, p.65).

kijkwijzer 'niet-pedagogische gedragingen' ³

Leraren verschillen in hun interactie met goed en minder goed presterende leerlingen. Uit onderzoek blijkt dat zwak presterende leerlingen over het algemeen minder aandacht van de leraar krijgen dan goed presterende leerlingen. Kenmerkende interacties van leraren met zwakke leerlingen - in vergelijking met goed presterende leerlingen – zijn onder andere:

- Leraren wachten vaak minder lang op hun antwoord.
- Ze geven zelf het antwoord of laten andere kinderen antwoorden in plaats van dat ze de zwakke leerling aanwijzingen of de gelegenheid geven om te reageren.
- Ze geven inadequate beloningen; ze belonen onjuist gedrag of een onjuiste antwoord.
- Ze kritiseren vaker het falen van de zwakke leerlingen en ze prijzen de zwakke leerlingen minder vaak bij succes dan de goede leerlingen.
- Zwakke leerlingen krijgen minder vaak feedback op hun antwoorden
- Leraren hebben minder frequent interacties met zwakke leerlingen
- Zwakke leerlingen krijgen minder vaak vragen of beurten
- Zwakke leerlingen zitten vaak verder van de leraar af
- Leraren hebben minder vaak positieve interacties met zwakke leerlingen, ze lachen hen minder vaak toe en geven hen minder non-verbale steun
- Zwakke leerlingen krijgen kortere en minder informatieve antwoorden op hun vragen
- Er is minder non-verbale communicatie - zoals oogcontact - met zwakke leerlingen
- Goede leerlingen krijgen langere leesbeurten, meer discussietijd over het verhaal en er wordt meer van hen geëist dan van zwakke leerlingen

Uit bovenstaande blijkt dat de leraar zijn lage verwachtingen aan zwakke leerlingen laat merken. Deze leerlingen zullen zich gaan vergelijken met leerlingen die wel goed presteren. Dit kan leiden tot passief gedrag van de zwakke leerlingen vanuit hun gevoel het toch niet te kunnen. Terwijl het juist voor zwakke leerlingen zo belangrijk is dat zij succeservaringen opdoen, zodat zij zich competent kunnen voelen.

³ Good & Brophy (2003) in Visser (2004)

kijkwijzer reflecteren van leraren over omgaan met verschillen⁴

De leraar:

- denkt na over hoe hij ontwikkeling van kinderen opvat
- denkt na over de verschillende verwachtingen die hij van leerlingen heeft en hoe hij succes en falen van leerlingen verklaart
- denkt na over zijn pedagogische relatie met leerlingen
- reflecteert op hoe hij omgaat met etnische en culturele verschillen tussen leerlingen en tussen jongens en meisjes en op de effecten daarvan op de leerlingen
- volgt systematisch de ontwikkeling van leerlingen en signaleert eventuele stagnaties in het ontwikkelingsproces tijdig
- analyseert - met collega's - onderwijsleerprocessen en groepsprocessen en de eventuele problemen die zich daarin voordoen en analyseert ook zijn eigen aandeel daarbij
- vraagt leerlingen mee te denken bij de analyse van de problemen en bij het zoeken naar oplossingen
- zet – waar mogelijk en wenselijk – de resultaten van hun reflecties om in een planmatige aanpak van onderwijsleerproblemen
- voert de opgestelde plannen uit, evalueert deze en neemt op grond daarvan beslissingen over de voortgang
- denkt na over de manier waarop hij zijn vak bijhoudt en over de ondersteuning die hij daarbij nodig heeft.

kijkwijzer reflecteren op sociaal-emotionele en gedragsproblematiek⁵

De leraar:

- is in staat sociaal-emotionele en gedragsproblemen voor te zijn. Hij is pro-actief, werkt preventief. En heeft daarbij oog voor de belangen van alle leerlingen in de groep.
- is zich bewust van zijn eigen opvattingen en overtuigingen over (het ontstaan van) probleemgedrag en -situaties en heeft inzicht in zijn eigen (intuïtieve) reacties hierop. Dit geldt ook voor zijn reacties op ouders van 'gedragsmoeilijke' leerlingen.
- kan probleemgedrag en -situaties analyseren (inclusief groepsprocessen) en gaat daarbij ook na welke bijdrage hij zelf - en de school - heeft aan het ontstaan en voortbestaan ervan.
- gaat na hoe de leerling probleemsituaties op school en thuis beleeft en hoe de leerling deze interpreteert in relatie tot zijn toekomstperspectief
- benut in zijn aanpak mogelijkheden, kansen en positieve aspecten van leerlingen en hun ouders.
- organiseert feedback over zijn interacties met 'problematische' leerlingen en hun ouders en reflecteert op zijn denken en handelen (met collega's in de school, interne en externe begeleiders)
- verdiept zich in literatuur over achtergronden van probleemgedrag en effecten van interventies en benut deze kennis in zijn handelen.

⁴ PMPO (1998)

⁵ Van der Wolf (2005); Van der Wolf & Van Beukering (in voorbereiding)